

U poglavlju »Štehanje u Ziljskoj dolini« autor svojom poznatom stručnošću i akribijom potanko i sistematski raščlanjuje građu u ovoj gri, koja je ponos Ziljana-Slovenaca. Donosi izvještaje o njoj, grafički prikazuje njenu rasprostranjenost, spominje datume »žegena« kad se igra izvodi, potanko opisuje način štehanja, kad Ziljani na konjima razbijaju drvenu posudu koja je nataknuta na visoku stupu, i daje opis štehanja u prošlosti, kad je ono bilo ispočetka zabadanje i razbijanje mete, posude, oružjem nalik na koplje, i lovljenje obruča na to oružje. Tada je najuglednija mjesna djevojka kitila pobjednika vijencem. Ovi detalji pomažu autoru da ziljskoj igri nađe paralele u viteškoj kvintani. On raspravlja o nazivu ziljske igre i mete, te ustanovljuje da je štehanje njemačkoga podrijetla, što bi nekima mogao biti »dokaz« da je igra preuzeta iz njemačkoga susjedstva. Međutim, autor otkriva još stariji slovenski naziv za igru »sod pobijati«, te mu i to koristi da podrijetlo igre ne veže s dalekim i sličnim igrama u Holandiji i u Bavarskoj, nego s viteškim igrama u susjednoj Furlaniji.

Imajući baš viteške igre pred očima autor ne dijeli mišljenje romantičara, koji su, pod utjecajem Mannhardtova djela o šumskim i poljskim kultovima u ziljskoj igri, gledali ostatak kulta drva. Ne uvažuje ni »hunska« teoriju o podrijetlu Ziljana, njihova konjogojstva i igre, već ziljskoj igri nalazi pobudu u furlanskim kvintanama, gdje je meta bio drveni Saracen. Tome svom zaključku autor nalazi indirektnu potvrdu u ziljskoj predaji koja priča da su se Ziljani borili s psoglavcima i vođu njihova linčovali na stupu. U toj predaji on vidi spomen Ziljana na viteške igre u Furlaniji, ili negdje drugdje, gdje su vitezovi bili drvenoga Turčina s turbanom. Ziljani, kao vozači i trgovci, mogli su takve igre vidjeti na svojim putevima izvan Zilje, pa su ih onda na svoj način priređivali doma. Zanimljivo je da starci Ziljani još tumače, da posuda koja se razbija predstavlja tursku glavu s turbanom.

U Dodatku A. autor govori o kvintanama koje su u Italiji obnovljene iz turističkih motiva i o ljubljanskom boju lađara. Donosi podatke i o štehanju izvan Zilje. Poticaj za to dao je 1935. F. Marolt seljacima, odgajivačima konja iz sela Ježice kod Ljubljane. Oni su 1936. priredili štehanje po ugledu u Ziljanu. Poslije oslobođenja igru su obnovili. U Dodatku B. preštampan je sadržaj knjižice »Dei giuochi militari che hanno avuto corso in Friuli« što ju je 1762. objavio D. Ongaro.

U knjizi su objavljene brojne reprodukcije i crteži viteških igara iz evropskoga kruga, kao i iz same Zilje, što bogato ilustrira autorovo razlaganje. Mnogi navodi izvora, kao i napomene, upotpunjuju izlaganje i dobro je što je na kraju knjige donešen opširan rezimé na francuskom jeziku.

Tako smo djelom Nike Kureta dobili sintetičnu studiju o ziljskoj igri, kao odjeku viteških igara među ziljskim Slovincima. Ujedno je ova knjiga primjer i poticaj kako treba pristupiti folklornoj građi, osobito s graničnih područja.

Još neki podaci o viteškim igrama u Hrvatskoj: U Vrgorcu se na poklade niz glavnu ulicu igralo »Pagarešto«. U toj igri su igrači plovkama (pločasto kamenje) ciljali u buka (bukarica, drvena posuda) pred sobom i tjerali je pred sobom po zemlji. Buka je mogao biti rog, a najčešće je to bila limena posuda. Na Rabu ustanovljene su obdulje u XIV stoljeću. Viteške igre priređivane su i u gradu Krku na sajmu Lovrčevu (10. VIII) a kao priprema za njih u Vrbniku na Krku igrala se »igra od gunjac« u kojoj se štapom tukao gunjac (drveni štapić) što je bačen u zrak. U Zagrebu se u starini igralo na poklade »Prstene« što je također naličilo na alku.

Nikola Bonifačić Rožin

LJUBICA S. JANKOVIĆ I DANICA S. JANKOVIĆ, NARODNE IGRE, VIII knjiga. Prosveta, Beograd 1964.

Veteran jugoslavenske etnokoreografije, Danica i Ljubica Janković, izdale su novu knjigu narodnih plesova u kojoj opisuju plesove iz Dubice i Jasenovca u Hrvatskoj, zatim one iz Kolubare, Ljiga, Čačka i užičkoga kraja. U međuvremenu od pisanja do objavljivanja knjige umrla je Danica S. Janković te je u uvodu objavljen nekrolog u kojem su iznesene zasluge što ih je ova folkloristkinja stekla požrtvovnim i opsežnim radom na području skupljanja i objavljivanja narodnih plesova. Kad bismo ogleдали samo osam objavljenih knjiga, vidjeli bismo da je Danica Janković,

zajedno sa svojom sestrom Ljubicom, obuhvatila veliku građu te da su se njih dvije dotakle gotovo svih problema koji se tiču plesne narodne umjetnosti.

U teoretskom dijelu svoje osme knjige sestre Janković najprije pišu o narodnom dirigitiranju, a na kraju daju pregled srpskih narodnih plesova, raden na temelju njihova dugogodišnjeg iskustva.

Danica i Ljubica Janković dosljedno provode onaj sistem objavljivanja materijala kakav su dale i u svojim prijašnjim knjigama. Da bi se mogla dati potanka analiza pojedinih poglavlja, trebalo bi tačno poznavati plesne običaje i plesove u krajevima koje obuhvaća sadržaj ove knjige. Budući da ne poznajem dovoljno folklor Kolubare, Ljiga, Čačka i užičkoga kraja, zadržat ću se na opisima iz Dubice i Jasenovca, područja koje sam i sâm istraživao.

Neki detalji plesnog običaja Dubice i Jasenovca pokazuju da autorice nisu naišle na dobre kazivače, da nisu s dovoljno opreza upotrebile podatke što su im kazivači govorili. U neke se podatke moglo sumnjati već prema logici, tako u onaj da su u svatovima svirale dvojnice uz bubanj. Jasno je da labijalna svirala — dvojnice — ne može održati zvučnu ravnotežu s bubnjem. Očigledno su kazivači mislili na dvije svirale tipa zurne (svirale, ciganjske itd.) koje s malim bubnjem čine tipičan svirački ansambl u svatovima toga kraja. Do zabune je moglo doći to lakše što se dvojnice katkad upotrebljavaju pri plesu u običnim prigodama, ali dakako bez bubnja. Slična se nejasnoća javila i u opisu plesova. Od više vrsta kola u tom kraju (lagano, brzo, rajtek, šepica, drmeš, žensko, muško kolo itd.) uzet je najradije plesni obrazac (lijeva noga ulijevo a desna se primiče) i gotovo sva ostala kola, zatim se opisuju kao da se izvode na takav jednaki način, s napomenom da idu najprije sporo, a zatim se veoma snažno ubrzavaju. Veoma intenzivna vrtanja u kolu tipična je za neka kola toga kraja, ali se ona ne mogu izvesti opisanim plesnim pokretom, nego jednim drugim (desnom nogom ulijevo preko lijeve noge) koji je tipičniji i češći, ali ga autorice ne spominju. One navode jednu varijantu iz Jasenovca u kojoj se polazi desnom nogom, ispred lijeve, no daljnji tok kola pokazuje da je zaista posrijedi rijedak izuzetak i način plesa kojim se također ne bi mogle postići virtuozne vrtnje.

Za poznato dvozorno pjevanje u kolu, koje mali broj kazivača nije mogao demonstrirati, autorice kažu da »postoji brojna prevlast prvih glasova u prvoj trojki, a drugih u drugoj« i da ta prevlast »činji da i najjednostavnija melodija izgleda bogatija«. Naprotiv, drugi glasovi uvijek pretežu u narodnoj pjesmi toga kraja, a razlika koju su kazivači vjerojatno neuspješno tumačili može se manifestirati na dva načina: ili je riječ o posebnom ženskom, odnosno posebnom muškom zboru koji pjevaju istu ili čak različitu pjesmu u različitim visinama ili o dva ženska ili dva muška zbora koji također pjevaju u različitim visinama. To je tipično za dvozorno pjevanje i u Posavini, i u Baniji, i Pokuplju, i susjednom dijelu Slavonije.

Komentirajući stih o djevojci »lijepa 'oda i pogleda« sestre Janković kažu da je lijep hod djevojaka kao obrazloženje ljubavi u našoj narodnoj lirici sasvim neobičan. No baš naprotiv, veoma je poznata pjesma kojom majka upozorava sina prilikom odabiranja buduće žene:

Ne gledaj joj zlata ni dukata,
već joj gledaj 'oda i pogleda,
je l' joj raste za obručom trava ...

i opominje time sina neka uzme skromnu djevojku, skromna hoda i pogleda, i marljivu, kojoj neće rasti trava za obručom vedrice.

Opisan je premalen broj kola u odnosu na njihovu stvarnu brojnost, a izbor je bio jednostran. Sve to zbog pomanjkanja dovoljnoga broja pouzdanih kazivača i zbog nepoznavanja prilika u samim selima. Spominjući neke načine pjevanja, autorice i same konstatiraju da o tome nisu mogle dobiti više podataka, a slično tome žale i što nemaju zapisanu melodiju rajteka.

Upozorujući na neke slabosti pri opisu plesova i plesnih običaja iz Dubice i Jasenovca, ne želim nipošto navoditi čitaoca na pomisao da je rad i s drugih objavljenih područja također ispunjen jednakim slabostima.

Sestre Janković imaju neospornih zasluga za razvitak naše etnokoreologije i njihovu djelu treba pristupati kao pionirskom radu. Svaki pionirski rad opterećen je

nedostacima i zbog toga se prilikom uspoređivanja suvremenih metoda s nekim starim metodama ovaj faktor mora uvijek imati na umu. Danas je nezamislivo ilustrirati ples nepreciznim znakovima i riječima, jer se dobiva pogrešna slika o njegovu stilu pa i o ritmičkoj tačnosti. Čitalac će različite formulacije moći protumačiti na različite načine. Zapisi će biti dobri kao podsjetnik onome tko već poznaje opisani ples, ali nemaju prave vrijednosti za čitaoca koji se prvi put susreće s plesnom materijom nekoga kraja, osim kao indikator da neki ples tamo postoji. Sestre Janković nisu dobar dio materijala sakupile u izvornom ambijentu, na selu, nego su im izolirani kazivači pripovijedali o plesu i plesnim običajima u Beogradu ili drugomu kojem gradskom centru. Sve običaje iz Jasenovca, npr., govorio im je jedan jedini kazivač i to u Beogradu. Podaci dobiveni na taj način ne mogu se provjeriti, ne mogu se procijeniti vrela iz kojih su uzeti. Autorice ne navode godine rođenja kazivača, pa nismo sigurni je li riječ o starim kazivačima koji govore o starijoj tradiciji ili o mladima.

Isticanjem u naslovu da se radi o srpskim narodnim igrama u Dubici i Jasenovcu dovodi se čitalac u dvostruku nedoumicu. Može se pretpostaviti da je riječ o jednoj od više specifičnosti ili o isključivosti takva plesanja u tom kraju, što je u oba slučaja pogrešno. U Posavini, Baniji i dijelu Slavonije i hrvatsko i srpsko pučanstvo pleše jednako, ima slične običaje. Tendencija davanja uskih nacionalnih obilježja pojedinim plesovima i naučno je neosnovana (vidi o tome moj članak o geografskoj podjeli narodnih plesova u ovome godišnjaku) i politički pogrešno usmjerena. Sestre Janković su i prije upadale u slične greške. U djelima gdje opisuju plesove iz Srbije govore kako ih izvodi srpski živalj, a u knjigama gdje govore o području Makedonije (ma da se to ime ne može naći kod njih) niti jednom ne spominju Makedonce, nego ih zovu plemenskim nazivima Mijaci, Brsjaci itd. Tako će u makedonskim selima razlikovati igre hrišćana (lesnoto, teškoto), Cigana i Turaka. U Bosni se, uz Srbe, spominju i katolici, a u Bačkoj, uz pravoslavne Srbe — Bunjevci. U pregledu srpskih narodnih igara uključeni su među srpske i bunjevački plesovi. Crnogorci se također ne spominju pri opisivanju plesova iz Crne Gore.

U ovoj osmoj knjizi autorice kazuju da je u Dubici i Jasenovcu »srpski živalj predstavljao živi bedem u borbi protiv Turaka« — što je neopravdana isključivost u odnosu na Hrvate. U sedmoj knjizi (1952) opisuju se igre (plesovi) iz Dalmacije (Kosovo, Vrlika, Sinj, Kijevo, Split) i to kao srpske. Uza sve poštovanje za zaslužnu djelatnost sestara Janković i stanovito razumijevanje za njihovu privrženost zastarjelim shvaćanjima, postavlja se pitanje nije li im bar tkogod od recenzentata ili izdavača mogao skrenuti pažnju na njihov način obilježavanja naših naroda koji nije u skladu s našim bratskim i ravnopravnim odnosima i ne odgovara objektivnom stanju.

Ivan Ivančan

VIOLET ALFORD, SWORD DANCE AND DRAMA. Merlin press, London 1962.

Engleska folkloristkinja Violet Alford napisala je više radova s područja narodne umjetnosti, a posebno plesa. Studirajući plesove različitih zemalja, naročito su je zanimali plesovi s mačevima, pitanje njihove raširenosti i problem postanka. Ovim svojim najnovijim djelom pokušala je da donese odgovor upravo na ta pitanja.

O mačevnim plesovima i njihovu postanku postojalo je već i do sada nekoliko nazora. Po jednome su oni vojničkoga postanka, te su nastali iz vojnih vježbi, od priprema za rat ili iz turnirskih vježbi srednjovjekovnih vitezova. Glavni zastupnici ove teze K. Müllenhoff i C. Zibrt stariji su autori i poslije njih javilo se nekoliko novih mišljenja. C. Sachs drži da se u plesu s oružjem uopće odražavaju dvije snage koje unapređuju rast vegetacije: apotropejska i pozitivna (tj. aktivna, izazovna, faljčka). No dok se Sachs bavi mačevnim plesom tek uzgred, za K. Meschkea i R. Wolframa to su glavne teme razmišljanja. Meschke postavlja tezu prema kojoj plesovi s mačevima prvotno pripadaju agrarnoj kulturi. Njime se bave društva seljačke mladeži, a otuda onda prelaze češovskim korporacijama. Wolfram drži da je ples s mačem po svom obrednom sadržaju ritualna posveta mladosti, prava slika inicijacijskih obreda. Po Wolframu to je običaj tradicionalnih muških društava. Postoji još jedna koncepcija koje se izričito ne drži ni jedan autor, ali svaki od do sada

citiranih pisaca uočava mogućnost kompleksnosti same pojave. U toj kompleksnosti naslućuje se i vjerojatnost udjela kulta pokojnika u stvaranju mačevnoga plesa. Plesanje s mačem ovdje je sredstvo da se udobrovolje ili otjeraju opasni duhovi umrlih predaka.

Violet Alford prilazi problemu s druge strane. Iako izričito kaže da tu nema dokaza i možda ih nikada neće ni biti, da je u pitanju samo njezina radna hipoteza, ona navodi mnogo materijala u želji da dokaže kako je ples s mačevima nastao kao izraz posebne rudarske sredine i kulture. Put kojim nas V. Alford vodi ide od reljefa u Luksoru iz godine 3400 prije naše ere preko Elama (3000—2600) pa Irana do povijesnih vremena. Primjećuje da se ples s mačevima javlja u krajevima bogatim metalom u prehistorijskim i historijskim rudnicima. Kasnije se tradicija proširila i na nemetalonosne rudnike, tj. na rudnike soli, gipsa, kretna i drugih. Obožavanje metala u prvim stoljećima njegove pojave dovelo je do legendi i mnogih magijskih primjena. Klasični pisci, pjesnici i povjesničari slažu se u tome da je metal došao »s neba«. Njega čuvaju svećenička bratstva zapravo prvi rudari, topioničari i kovači. Svećenička bratstva kao koribanti, kureti i japigi plešu oko metala da ga zaštite svojim magijskim pokretima. Uz dužnosti čuvanja kovina, ta su bratstva imala dužnost dozivanja proljeća, skakanje za bolje runo, ljetinu i što brojniju novorođenčad. U antici su tražili nova područja da u njima rade i trguju, pa priče o magijskim plesačima u pećinama, ustupaju mjesto legendama o visoko cijenjenim i strašnim kovačkim porodicama. Prema V. Alford prijelaz od tih kovača do kovačkih čehova kao nosilaca mačevnog plesa nije dalek. Iako je verzija autorice vrlo interesantna, ipak nije prihvatljiva stoga što argumenti koje navodi nisu pouzdani. Teško bi bilo u svijetu pronaći veći teritorij na kojem ne bi bilo bar nekakvih rudnika, pogotovo ako se izbor proširi i na rudnike nemetala. Prema tome, ako se dobar dio pojave plesa s mačevima podudara s nekim rudarskim krajem, to nije baš neobično. S druge strane, u tabelama što ih V. Alford donosi u svojoj knjizi a koje pokazuju raširenost i karakteristike mačevnih plesova, poseban stupac prikazuje vrste rudnika koji se nalaze na pojedinim plesnim područjima. U više od trećine lokaliteta ne navodi se nikakav rudnik, a tako je upravo i s našim jadranskim primjerima. Kao treće, može se jasno u slučajevima davnih svećeničkih bratstava, koja su izvodila ples s mačevima, primijetiti njihova uloga u buđenju prirode i izazivanju plodnosti. V. Alford iznosi, doduše, i taj dio njihove djelatnosti, no držim da bi mu trebalo dati prvenstveno značenje.

Knjiga je podijeljena u sedam poglavlja. Osim prvog i posljednjeg, u kojima se iznosi osnovna koncepcija, u preostalim pet poglavlja posebno se govori o plesovima s mačem u Velikoj Britaniji, u južnoj Evropi (tu su uključeni i naši slučajevi), u germanskoj sferi, u Čehoslovačkoj, Mađarskoj i Rumunjskoj, pa na Iberskom poluotoku.

Za nas je važan odsjek u kojem govori o plesu s mačevima na jadranskim otocima Korčuli i Lastovu. V. Alford jedan je od rijetkih etnokoreografa koji je dobro uočio da postoji bitna razlika između korčulanske moreške i kumpanijā. Ipak u iznošenje mnogih pojedinosti osjeća se njena nedovoljna informiranost. Tako govori o »plesnim zakonima« iz 1620. očito misleći na pravila žrnovske organizacije. U nošnji govori o nekoj ritualnoj pregači, o vrećastim hlačama plesača te o mačevima koji su izrađeni kod kuće — što ne odgovara činjenicama. Podaci koje iznosi za lastovsko pokladno kolo mnogo su tačniji, iako su se i tu potkrale neke manje pogreške.

Djelo V. Alford nastoji svestrano ispitati plesove s mačevima u Evropi, no u tome nije sasvim uspjelo. Dok su plesovi Britanije, Španjolske, Belgije, Njemačke, Švicarske, Austrije, Čehoslovačke, a donekle i Italije, Poljske, Mađarske i Rumunjske sistematski praćeni, od jugoslavenskih je prikazan samo manji dio, a bugarski, ruski i neki pojedini slučajevi u drugim zemljama nisu ni spomenuti. Ipak, ovdje je posrijedi vrijedan pokušaj da se na jednome mjestu sintetički prikažu plesovi s mačevima.

Knjiga je dobro opremljena tabelama, crtežima, fotografijama i jednom geografskom kartom koja prikazuje rasprostranjenost plesa s mačevima u Evropi.

Ivan Ivančan